

zeer verregaande gevolgtrekking wordt geen enkel argument gegeven. Misschien gaat het hier alleen maar om een ongelukkige formulering, want het boek wordt door vele slordigheden ontsierd in spelling ('anderzinds', 168), feiten (handelsactiviteit door de Stoomvaart Maatschappij Nederland, 75), formules (dichtheid van een ongerichte graaf, 26) en formuleringen ('potentiële mogelijkheden', 129). Bovenstaande kritische opmerkingen doen niet af aan het feit dat Schijf met zijn beschrijving heeft bijgedragen tot meer kennis van de sociaal-economische elite in de aanloopfase van de industrialisatie in Nederland.

J. N. F. M. à Campo

P. J. van Strien, *Nederlandse psychologen en hun publiek. Een contextuele geschiedenis* (Assen: Van Gorcum, 1993, vii + 243 blz., ISBN 90 232 2842 1).

Dit boek is verschenen ter gelegenheid van het afscheid van Pieter van Strien als hoogleraar psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar hij in 1966 benoemd was als hoogleraar in de arbeidspsychologie. Enkele jaren eerder, in 1963 had hij reeds een aantal artikelen geschreven over Gerard Heymans (1857-1930), die in 1890 op drieëndertigjarige leeftijd te Groningen benoemd werd tot hoogleraar in de geschiedenis van de wijsbegeerte, logica, metafysica en zielkunde. Dat waren nog de tijden dat vrijwel iedere leerstoelhouder de interdisciplinariteit in persoon diende te zijn. Van Strien schetste hem nog vol ontzag als de grondlegger van het vak, die met name door de ontwikkeling van een aantal onderzoeksmethoden een richting wees die de psychologie als 'echte' wetenschap zou vestigen. Daarna was Van Strien vooral met zijn eigen vak bezig, maar vanaf de jaren tachtig zou hij een groot aantal artikelen publiceren over de geschiedenis van de psychologie in Nederland. Een aantal daarvan is bijeengenomen, bijgewerkt en voor deze uitgave in een logische volgorde geplaatst.

Vooraf moet gezegd worden dat het een boeiende bundel is, waarin met veel eruditie een ontwikkeling wordt geschetst die ertoe heeft geleid dat datgene wat ongeveer een eeuw geleden begon met één hoogleraar nu is uitgegroeid tot een discipline met naar schatting 20.000 beoefenaren — waarmee Nederland de hoogste psychologedichtheid ter wereld kent. Zowel over de veranderende inhoud van het psychologisch denken (bijvoorbeeld over 'karakter'), de methodenontwikkeling, als ook de onstuitbare differentiatie (met name de opkomst van de arbeidspsychologie en de grote populariteit van de klinische psychologie) en de harde professionaliseringsgevechten biedt Van Strien veel lezenswaardigs.

Bij het schetsen van deze ontwikkelingen heeft Van Strien gekozen voor twee metaforen, die als heuristische polen functioneerden: de werkplaats en het publiek. Met de eerste metafoor gaat hij vooral in op de constructieve kant van de wetenschap, waar een aantal mensen in levendige conversatie onderling bezig is oplossingen te verzinnen vooreen aantal grote problemen—daar zit ook de ontwikkeling van de methoden, de grote theorieën enzovoort. Met de tweede metafoor gaat hij het probleem te lijf dat er aan wetenschap een publiek element is verbonden, de problemen worden vanuit de samenleving aangereikt, oplossingen moeten als het ware verkocht worden aan de samenleving, al was het alleen maar omdat daar ook erkenning, statusen veel geld vandaan moeten komen. Vooral de aandacht voor deze laatste kant bracht hem tot zijn ondertitel: een contextuele geschiedenis.

Zoals gezegd, het is een boeiende bundel geworden. En toch niet in alle opzichten overtuigend. Wellicht schuilt het probleem vooral in het feit dat Van Strien zichzelf een soort tweefrontenslag op de hals haalt. Enerzijds heeft hij een grote belangstelling en waardering voor de geschiedenis,

maar anderzijds wil hij niet zomaar vervallen in een soort historische hobby, streeft hij ernaar niet alleen maar interessante grepen in de oude doos te doen, maar moet het werk zin — zo niet nut — hebben voor de nu werkende psychologen. En ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat hij daarmee het grote risico loopt tussen wal en schip te vallen. Zo zijn er naar zijn mening — 'zeker in een wetenschap als de psychologie' — geen feiten ('Facta zijn *artefacta!*'); ik kan me nauwelijks voorstellen dat deze opmerking in al die frisse psychologenlaboratoria met hun gedeeltelijke bèta-financiering goed gevallen is. Veel historici zullen bij een dergelijke uitspraak wel zwaar fronsen, maar daar toch niet echt van schrikken. Die zullen meer moeite hebben met de verbanden die Van Strien legt met meer algemene sociaal-culturele verschijnselen. Zo wordt vooral aan de hand van Jan Romein en Stuart Hughes even kort ingegaan (142) op de veranderingen rond 1900 (trefwoorden: irrationalisme, vitalisme, organistische manier van denken, opkomst van *Verstehen*, zwak liberalisme in Duitsland en de schok van de eerste wereldoorlog) en dat is toch meer de schildering van een zwart gat dan het schetsen van een achtergrond voor een heldere analyse. Aardig is wel dat Van Strien uitlegt dat 'de beduchtheid voor het nieuwe' juist door de verzuiling — die ook in de psychologie plaatsvond — werd weggenomen, maareen ouderwetse schets van verzuiling als slechts een vorm van emancipatie (47-48) en tegelijk een rem op modernisering kan toch moeilijk meer bevredigen. Bovendien is het zeer de vraag of het nu vooral die verzuiling was, die tot die vermaarde 20.000 psychologen heeft geleid (88). Wellicht is de groei van het aantal psychologen wel recht evenredig aan de afname van het aantal dominees en pastoors—een verband dat veel meer voorde hand ligt, juist ook gezien het feit dat die explosie in tal en last van gogen en logen vooral samenvalt met ontzuiling.

En zo ontstaat na lezing van deze bundel tevens de gedachte dat er meer interdisciplinair zou moeten worden samengewerkt in de wetenschapsgeschiedenis. Want de tijden dat de benodigde kwaliteiten in één persoon konden worden verenigd lijken voorbij te zijn.

P. de Rooy

V. Freijser, ed., *Hel veranderend stadsbeeld van Den Haag. Plannen en processen in de Haagse stedenbouw 1890-1990* (Uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de geschiedkundige vereniging Die Haghe; Zwolle: Waanders, 1991, 318 blz., ISBN 90 6630 239 9).

Het is voornamelijk een boek voor Hagenaars geworden, dit woord- en beeldverhaal over honderd jaar vormgeving van de Haagse ruimte, gemaakt ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van Die Haghe. Iedere straat wordt wel genoemd, het adequate register benadrukt dat nog eens. Toch moeten de niet-Hagenaars zich niet af laten schrikken door de gedetailleerdheid van de verhalen die de analyses volledig overvleugelt. En ook niet door de omstandigheid dat in sommige hoofdstukken doorklinkt dat de auteurs ervan in het dagelijks leven voornamelijk nota's schrijven. Het is namelijk wel een fascinerend verhaal dat verteld wordt en het prachtige kaart- en fotomateriaal maakt het ook voor buitenstaanders goed te volgen.

Het verhaal gaat vooral over het onvermogen om van Den Haag één stad te maken, een metropool die een overtuigende eenheid vertoont. Hoe grootse plannen die daarvoor gemaakt zijn, op zijn best verminkt uitvoering hebben gekregen. Nu was de Ausgangssituatie ook niet gemakkelijk. In het eerste hoofdstuk schetst Maarten van Doorn het verhaal van twee steden, het residentiële Den Haag op het zand en de werkstad in de polders. Twee gebieden die door de